

نقش ها و مسئولیت های مادر در تحکیم خانواده

فاطمه ناصری نیا^۱

چکیده:

خانواده یکی از نهادهای بنیادی و سازنده اجتماعات بشری است و نقش بسزایی در رشد و تربیت افراد جامعه و تقویت ارزش های والای انسانی دارد. در خانواده، والدین به ویژه مادر نقش تأثیرگذاری را در تربیت و تحکیم خانواده ایفا می کند. جایگاه مادر در متون دینی نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است. این نوشتار بر آن است که به این پرسش پاسخ دهد که نقش ها و مسئولیت های مادر در تحکیم خانواده چیست؟ روش تحقیق این مقاله کاربردی و بوسیله ی جمع آوری اطلاعات از طریق روش کتابخانه ای و توصیفی و با هدف جمع آوری اطلاعات، جهت آگاهی بخشیدن و افزایش اطلاعات مادران و افراد جامعه بوده است؛ از طرفی این سند آماده شده تا در اختیار جامعه و نهاد های ذی ربط از جمله آموزش و پرورش، حوزه علمیه و سایر ارگان هایی که مرتبط با این مسئله هستند، قرار داده شود تا از آن در راستای ارتقاء سلامت جامعه استفاده کنند. پژوهش انجام شده تبیین می کند؛ خانواده یک نهاد مهم اجتماعی است که رشد فرزندان در آن اتفاق می افتد و در این بین باتوجه به نقش محوری مادر و اینکه هسته ی این نهاد است و تأثیر گذاری بیشتری را در رشد فرزندان دارد؛ بنابراین باید تلاش کرد تا مادران سرزمینمان از تهاجم فرهنگی و استفاده ابزاری دشمن از آنها به حداقل برسد زیرا داشتن جامعه سالم، مستلزم داشتن مادرانی سالم که خود از نظر جسمی و روحی از سلامت کافی برخوردار باشند، است.

کلید واژه: خانواده، مادر، تحکیم، تربیت، وظایف و مسئولیت ها.

^۱ . طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه امام صادق (علیه السلام)

مقدمه:

خانواده یک نهاد اجتماعی و رکن اساسی هر جامعه است و در اسلام از جایگاه والایی برخوردار بوده و نگاه ویژه ای به این نهاد اجتماعی شده است. خانواده در لغت به معنای: دودمان، تبار، تیره و خاندان، اهل خانه و در اصطلاح به معنای یک واحد اجتماعی است که از ازدواج یک زن و یک مرد، به وجود می آید و فرزندان حاصل از آن ازدواج، آن خانواده را تکمیل می نمایند. وجود ارتباط صحیح و پایدار در میان اعضای خانواده، به ویژه والدین و فرزندان موجب پویایی و استواری و تحکیم خانواده می شود؛ از آن جایی که در اسلام به خانواده توجه فراوانی شده و قرآن نیز، به عنوان عالی ترین راهنمای بشر و بهترین هدایتگر، و او را به بهترین راه هدایت می کند و بهترین روش ها را برای راهنمایی انسان، در نظر گرفته است. بنیاد خانواده مهم است؛ زیرا بستری برای رشد و شکوفایی استعداد های فرزندان است و مادر در رسیدن به این رشد و پویایی نقش بسزایی را ایفا می کند تا فرزندان به رشد و تعالی و درجات عالی برسند. حال این سوال مطرح می شود: که وظایف ها و مسئولیت های مادر در تحکیم خانواده چیست؟

در یک جامعه آن چه که مهم و اولین شرط جامعه پویا بوده پویایی خانواده است زیرا در جامعه کنونی و با مدرنیته شدن جامعه آن چه مورد هجمه قرار گرفته، نهاد خانواده و به ویژه مادر است؛ عدم آگاهی وی از رخداد هایی که در سیر مدرنیته شدن برایش اتفاق می افتد، منجر به فرو پاشی خانواده می گردد و چون مادر نقش اساسی و محوری در خانواده دارد، آگاهی وی بسیار مهم است پس برای داشتن جامعه ای پویا باید مادرانی پویا داشته باشیم و این خود مستلزم آگاهی بخشی و افزایش اطلاعات مادران است و با انجام پژوهش هایی همچون پژوهش حاضر، می توان اطلاعاتی را در اختیار آنان قرار داد و هم چنین می توان این سند آماده شده را در اختیار جامعه و نهاد های ذی ربط از جمله آموزش و پرورش، حوزه علمیه و سایر ارگان هایی که مرتبط با این مسئله هستند قرارداد، تا از آن در راستای ارتقاء سلامت جامعه استفاده کنند.

اولین کتاب تربیتی که درباره شخصیت زن نوشته شده است به ۱۰ قرن پیش برمی گردد؛ از کتابهای قدیمی که درباره وظایف ها و مسئولیت ها و تربیت والدین نوشته شده است می توان به: «معراج السعادت: مرحوم ملا احمد نراقی» که یک کتاب اخلاقی است اشاره کرد که در مقام پنجم به مسئله پژوهش حاضر پرداخته است. و «تحکیم خانواده ری شهری» که یک کتاب با محوریت روایی بوده و در

بخش یکم و دوم به اهمیت تشکیل خانواده و عوامل تحکیم آن اشاره کرد و از کتاب های معاصر نیز می توان به «راهنمای خانواده امیرملک محمودی» که در شانزده فصل جمع آوری شده است، اشاره کرد که ابتدا از اهمیت تشکیل خانواده آغاز و در آخر به هنر شاد زیستن ختم می شود؛ «کتاب سیری در مسائل خانواده تألیف حبیب اله طاهری» که در بیست و دو فصل تدوین شده است از تعریف خانواده شروع و به ازدواج موقت ختم می شود؛ «کتاب خانواده قرآنی از عیسی عیسی زاده» که در چهار بخش ارائه شده است و از کلیات آغاز و به ویژگی فرزند صالح ختم می شود؛ «کتاب خانواده کانون محبت به نوشته جمیله فلاحی و فاطمه افخمی» که در هفتاد صفحه جمع آوری شده است و مقالاتی نیز وجود دارد از جمله مقاله «اعظم نوری با موضوع عوامل تحکیم خانواده»؛ «مقاله خدیجه اسکندری نژاد» با موضوع نقش شخصیت مادر در تربیت دینی فرزند می توان اشاره کرد. وجه تمایز آنها با نوشتار موجود در این است که این نوشته به وظایف ها و مسئولیت های مادر در تحکیم خانواده پرداخته است. موضوع مورد پژوهش این مقاله در علومی چون روان شناسی، جامعه شناسی، تاریخی، تربیتی، فرهنگی حقوق مورد بررسی قرار می گیرد. با توجه به اهداف، متن پیش رو از دیدگاه اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است.

تعریف خانواده:

تعریف لغوی:

خانواده. [نَ / نِ / دَ / دِ] (اِ مرکب) خاندان. (غیاث اللغات) (ناظم الاطباء). دودمان. خیل خانه.

تبار. دوده اصیل زاده و از خانواده حرمت بزرگوار و به اقبال و دولت، اهل خانه. اهل البیت.

تاریخ خانواده و اشکال آن: یگانه سازمان اجتماعی که بادوام و همگانی است و از دیرباز در زندگی بشرهای ماقبل تاریخ وجود داشته و حتی قبل از عبادتگاه و دولت و هر سازمانی که برای تمرکز فعالیت آدمی بوجود آمده است خانواده میباشد.^۱

خانواده: (نَ یا نِ دِ) (اِمر). ۱ - اهل خانه، اهل البیت. ۲ - مجموعه افراد دارای پیوند سببی یا نسبی که در زیر یک سقف زندگی می کنند. ۳ - مجموعه خویشاوندان، خاندان. ۴ - تیره، خاندان.^۲

^۱ دهخدا، لغت نامه، ج ۱۰، ص ۲۶۴.

^۲ معین، فرهنگ معین، ص ۳۸۰.

خانواده: ۱. کوچک ترین واحد اجتماعی که شامل پدر، مادر، و فرزندان آن ها است.

۲. (زیست شناسی) تیره، خاندان، دودمان، ۳. فامیل^۱.

تعریف اصطلاحی:

«خانواده عبارت است از یک واحد اجتماعی که از ازدواج یک زن و یک مرد به وجود می آید و فرزندان حاصل از آن ازدواج آن را تکمیل می نمایند.»

البته فرزندان تا زمانی عضو این واحد اجتماعی محسوب می شوند که به سن رشد نرسیده و یا با ازدواج با دیگری واحد مستقل جدیدی را تشکیل نداده باشند.

بعضی دیگر خانواده را چنین تعریف کرده اند: «خانواده گروهی است که به دلیل قرابت یا زوجیت، همبستگی حقوقی و اجتماعی یافته و تحت رهبری و ریاست مقامی واحد قرار گرفته اند.»

گروهی دیگر چنین تعریف کرده اند: «خانواده عبارت است از زن و شوهر و فرزندان تحت سرپرستی آنها که معمولاً باهم زندگی می کنند.»

همانگونه که ملاحظه می کنید همه تعریف ها با آنکه در ضمن الفاظ گوناگون وارد شده است، مبتنی بر یک معنا و مفسر یک حقیقت است که، خانواده عبارت است از کوچکترین واحد تشکیل دهنده هر جامعه، که حداقل از یک زن و شوهر تشکیل شده است که با فرزندان تکمیل می شود.^۲

اهمیت جایگاه و تشکیل خانواده:

انسان موجودی اجتماعی است و نخستین بستر فعلیت یافتن این ویژگی برترین مخلوق الهی، به طور قطع کانون مقدس خانواده است. خانواده، اولین، مهم ترین و پربرکت ترین نهاد اجتماعی در تاریخ فرهنگ و تمدن انسانی است. خانواده، کانونی است که باید برای حفظ حرمت و کرامت انسان و تأمین

^۱. عمید، فرهنگ عمید، ص ۴۷۲.

^۲. طاهری، سیری در مسائل خانواده، ص ۱۴. ملک محمودی، راهنمای خانواده، ص ۲۲. عیسی زاده، خانواده قرآنی، ص ۲۷. فلاحتی، افخمی؛ خانواده کانون محبت، ص ۱۰. بستان (نجفی)، جامعه شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی، ص ۵۶.

سلامت جسمانی و روانی و رشد معنوی او استحکام یابد. قوام خانواده به منظور تداوم انسجام جامعه و تأمین محیطی سالم برای زیستن انسان ها ضرورتی انکار ناپذیر است.^۱

خانواده نهادی آسمانی است که در فرهنگ ملی و باور های مذهبی ما ریشه ای عمیق و جایگاهی رفیع دارد، که قابل مقایسه با هیچ نهاد دیگری نیست و در حدیثی از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) آمده است که می فرماید:

«ما بُنِيَ بِنَاءٌ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ التَّزْوِيجِ.»

در اسلام، بنیادی نهاده نشده است که در نزد خدا، از ازدواج، محبوب تر باشد.^۳

سخنی والا تر از این، در تبیین قداست خانواده نمیتوان گفت. این سخن، اشاره به آن دارد که نهاد خانواده، زیر بنا و اساس همه ی نهاد های ارجمند در اسلام است.^۴

تحکیم خانواده:

اهمیت تحکیم خانواده:

اهمیت پرداختن به موضوع «تحکیم خانواده»، ریشه در اهمیت نهاد خانواده دارد.^۵ یکی از اساسی ترین راه های اسقرار و استمرار ارزش های اخلاقی و دینی در جامعه، تقویت و تحکیم نهاد خانواده است. برای یافتن راه تقویت این نهاد ارزشمند، توجه به این نکته ضروری است که پیوند خانوادگی، دو عنصر روانی معنوی «محبت» و «قداست» ریشه دارد. قرآن کریم به عنوان برترین نسخه زندگی و عالی ترین راهنمای بشر برای دستیابی به حیات طیبه، بخشی عظیم از آیات را به تنظیم و تعدیل روابط اعضای خانواده، حقوق و وظایف همسران و فرزندان اختصاص داده است. رجوع به این آیات الهی می تواند انسان را برای

^۱. ملک محمودی، راهنمای خانواده، ص ۲۲.

^۲. فلاحتی، افخمی؛ خانواده کانون محبت ص ۱۰.

^۳. صدوق، من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۸۳، ح ۴۳۴۳.

^۴. ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۱۲.

^۵. کیانفر، عوامل تحکیم بنیان خانواده، ص ۸.

^۶. ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۷۷.

اخلاقی، صداقت، راستگویی، برخورد زیبا، احترام به دیگران، خیر و برکت دنیا و سعادت آخرت کودک را فراهم می کنند.

تربیت معنوی کودک : سلامت و درستی عقیده ، روح رسالت اسلام است والدین باید به تربیت معنوی اهمیت بیشتری بدهند ؛ زیرا این بخش از تربیت ، زمینه ساز رشد و تکامل احساسات و عواطف ، پاکیزگی روح و صفای باطن کودک می گردد و زیبایی های رفتار او را شکل می دهد از جمله تربیت معنوی ترس از گناه، تفکر در عظمت خدا، التزام به فرمان ها و دستور های الهی است.

تربیت عبادی: عبادت ، میوه اعتقاد است ؛ اما باید آموزش داده شود . اگرچه کودکان تکلیف ندارند ، آماده سازی آنان برای گام نهادن به مرحله تکلیف و بلوغ ضروری است . عادت دادن و تربیت عبادی کودکان با روش های درست ، آینده آنان را فراهم می سازد تا هیچگاه از عبادت های واجب و حتی مستحب سر باز نزنند.^۱

تربیت دینی : تربیت دینی کودک از مهم ترین بخش های تربیت است به طوری که این تربیت سعادت و شقاوت فرد را در پی دارد و تربیت معنوی و عبادی نیز در این راستا قرار می گیرند .

تربیت دینی فرزندان مستلزم اموری است که رعایت آنها میتواند نقش بسیار مهمی در اثر بخشی تلاش های پدر و مادر داشته است مانند پالایش نمودن محیط خانه از مسائل ضد ارزشی ، پرهیز از خشونت و اجبار در تربیت دینی کودک و توجه به روحیات و استعداد های آنان برای عملی ساختن هر روش تربیتی ، عمل کردن پدر و مادر به وعده های خود از جمله این موارد است.^۲

تربیت دینی مراحل دارد که با توجه به مقاطع سنی خاص در چند مرحله انجام می گیرد:

۱- مرحله آشنا سازی، ۲- مرحله همراهی، ۳- مرحله تشویق، ۴- مرحله ترغیب، ۵- مرحله تکلیف

۶- مرحله مراقبت و محافظت، ۷- مرحله تبیین و تشریح، ۸- مرحله هدایت و راهنمایی

^۱ . قاسمی، سرچشمه تربیت، ص ۴۲ تا ۴۶.

^۲ . عیسی زاده، خانواده قرآنی، ص ۱۱۷.

تربیت فرزندان با توجه به مراحل رشد آنها در سخن رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) چنین آمده است که می فرمایند :

«فرزند در هفت سال اوّل سیّد و آقاست، هفت سال دوم بنده و مطیع و فرمانبردار است، در هفت سال سوم وزیر مسئول و طرف شور است. بگذارید تا فرزندت هفت سال بازی کند و هفت سال به تربیت او اقدام کنو هفت سال او را مشاور و همراه خود قرار ده.»^۱

در این میان بیشترین سهم تربیت و تأثیر پذیری بر فرزندان از آن مادران است زیرا مادر از ابتدایی ترین مراحل پیدایش به عنوان مربی همراه انسان است. مادر مظهر عشق و فداکاری و ایثار است. او زیباترین کلمه در عالم خلقت است که تمام سختی ها و مشقت ها را بدون چشم داشتی تحمل می کند. مادر بودن لطفی است که خداوند به جنس زن نموده و در پرتو این لطف مادر بار سنگینی از مسئولیت را بر دوش می کشد. در حقیقت مادر اصل، ریشه و سرچشمه کودک است و کودک انعکاسی از وجود اوست که سرمایه اصلی شخصیت خویش را از او دریافت می کند.

نتیجه:

وظایف ها و مسئولیت مادر در تحکیم خانواده از اهمیت فراوانی برخوردار است؛ زیرا مادر رکن اساسی یک نهاد اجتماعی به نام خانواده است و در رشد و پویایی اعضای خانواده به ویژه فرزندان نقش تأثیرگذاری دارد. در خانواده والدین وظایفی دارند اما از آن جایی که مادر اولین مربی و آموزش دهنده به کودک است و این که کودک ساعت های بیشتری را با وی سپری می کند. از این جهت نقش او در تربیت و تحکیم خانواده مهم تر از پدر است چرا که با توجه به خلقت وی که خلقتی سرشار از عواطف و احساسات است و این ابراز محبت و عطوفت وی عاملی برای رشد فرزند و موفقیت پس انجام مسئولیت مادر که از جمله آن می توان به پذیرش کودک، انتخاب نام نیکو، محبت به کودک، احترام به کودک، تربیت دینی وی اشاره کرد که نقش مهمی در رشد و تعالی فرزندان دارد چرا که در حقیقت مادر اصل، ریشه و سرچشمه کودک است و کودک انعکاسی از وجود اوست که سرمایه اصلی شخصیت خود را از او دریافت می کند و موجب پویایی و سلامت خانواده و در نهایت جامعه می شود. راهکارهای پیشنهادی: آگاهی بخشی به مادران نسبت به وظایف و مسئولیت هایشان از راههای مختلف از جمله برگزاری نشست های

^۱. طبرسی، مکارم اخلاق، ص ۱۱۵.

علمی، برگزاری همایش های مرتبط با این موضوع، استفاده از فضای مجازی همچون شبکه های اجتماعی در راستا تحقق این اهداف، استفاده از رسانه ها همچون ساخت فیلم و مستند با تکیه بر این موضوع و دغدغه مند کردن مادران از طریق ارائه برخی از آمار ها در غرب که چگونه خود غرب در صدد احیای محور بودن مادر است ، اشاره کنیم.

فهرست منابع

*قرآن.

صحیفه سجادیه.

- (۱) احمدی زین العابدین؛ احمدی حسنعلی، مقام پدر و مادر در اسلام، قم، انتشارات میثم تمار، ۸۸.
- (۲) امام سجاد علیه السلام، رساله حقوقی، ترجمه: علی غفوری، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی تا.
- (۳) بستان (نجفی) حسین، جامعه شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ سوم، ۱۳۹۳.
- (۴) حر عاملی محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، آل اهل بیت علیه السلام، ۱۴۰۹ ق.
- (۵) حسن زاده صالح، «عوامل تحکیم خانواده»، دانشگاه علامه طباطبائی، دوره ۴ شماره ۱۵، ۱۳۹۲.
- (۶) خمینی روح الله، صحیفه نور، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، جلد ۱۳، ۱۳۷۸.
- (۷) دهخدا علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، شرکت چاپ، چاپ ۱۲۸، ۱۳۴۶.
- (۸) ری شهری محمد، میزان الحکمه، ترجمه: سید حمید حسینی، قم، نشر دارالحديث، ۱۳۸۰.
- (۹) -، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، مترجمه: حمیدرضا شیخی، قم، نشر دارالحديث، چاپ ۱۱، ۱۳۹۳.
- (۱۰) زیبایی نژاد محمدرضا، جایگاه خانواده و جنسیت در نظام تربیت رسمی، قم، مرکز نشر هاجر، چاپ اول، ۱۳۹۱.
- (۱۱) سالاری فر محمدرضا، درآمدی بر نظام خانواده در اسلام، قم، مرکز نشر هاجر، چاپ هفتم، ۱۳۹۱.
- (۱۲) الصدوق محمد بن علی بن الحسین بن بابویه القمّی، من لا یحضره الفقیه، جماعة المدرّسین فی الحوزة العلمية، بیروت، ۱۴۰۴ هـ.ق.
- (۱۳) طاهری حبیب الله، سیری در مسائل خانواده، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۸۱.
- (۱۴) طباطبائی محمدحسین، المیزان، جلد ۳، ترجمه: سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴.

- ۱۵) عمید حسن، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۴.
- ۱۶) عیسی زاده عیسی، خانواده قرآنی، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۰.
- ۱۷) فلاحتی جمیله؛ افخمی فاطمه، خانواده کانون محبت، قم، نشر نسیم کوثر، چاپ دوم، ۱۳۹۲.
- ۱۸) قاسمی محمدعلی، دوران طلایی تربیت، قم، انتشارات نورالزهرا، چاپ سوم، ۱۳۹۲.
- ۱۹) کیانفر مصطفی، «عوامل تحکیم بنیان خانواده»، ۱۳۹۵.
- ۲۰) مجلسی محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، موسسه الوفا، ۱۴۰۴ هـ.ق.
- ۲۱) معین محمد، فرهنگ معین، تهران، زرین، ۱۳۸۲.
- ۲۲) ملک محمودی امیر، راهنمای خانواده، قم، نشر شهاب الدین، چاپ بیست و سوم، ۱۳۸۶.
- ۲۳) هدایتی فخر داود ابوالفضل، مسئولیت مادر بودن، تهران، بینا، ۱۳۸۱.
- ۲۴) www.khmenei.ir